

Devizele în heraldica românească

MARIA DOGARU

Deși interesul pentru cercetarea fenomenului heraldic românesc a dus la editarea unor lucrări de referință asupra însemnelor folosite de persoane și instituții ce au funcționat pe teritoriul fostei Dacii, devizele heraldice n-au constituit în nici un fel subiectul unui studiu sau articol care să fi văzut lumina tiparului¹.

Menite a caracteriza prin puține cuvinte, posesorul unei steme, devizele heraldice întregesc mesajul unor compoziții, ele constituie deseori cheia pătrunderii semnificației unor blazoane ori codul prin intermediul căruia putem desluși gândurile și intențiile realizatorilor emblemelor sigilare.

Însumate patrimoniului cultural național, devizele au ilustrat prin conținutul lor, evoluția concepțiilor sociale. Făcînd aluzie la preocupările cotidiene și continua strădanie spre progres, ca și la marile idealuri, ele dau glas aspirației ardente a oamenilor acestor pămînturi spre libertate socială și națională. Devizele sînt substanțe de cuvinte în care oamenii modelează înaltele lor idealuri, ele transmit sintetic un mesaj menit a fi imbold și permanent îndemn spre înalta spiritualitate și fapte demne de laudă.

Devizele sintetizează tot ce este de esență în derularea proceselor istorice, ele înregistrează o multitudine de aspecte privind evoluția diferitelor domenii de activitate. Viața politică, cu permanentele sale confruntări, evoluția economică, lupta continuă pentru a smulge naturii noi taine, progresul social, dezvoltarea culturală și sportivă, toate se regăsesc într-o formă sau alta, în devizele utilizate odinioară sau astăzi² de comunitățile sociale ori diferitele instituții.

Istoria devizelor

Istoria devizelor se împletește cu istoria societății, ea este totodată strîns legată de evoluția artei heraldice în ansamblul căreia se și însumează. Devizele își au izvorul în așa zisul „strigăt de arme” (sau „strigăt de război”), instituit în veacurile XI–XIII în Europa apuseană. în contextul alcătuirii

¹ Întîlnim totuși, referiri la devize în lucrări cum sînt: Marcel Sturdza Săucești, *Heraldica. Tratat tehnic* București, 1975, p. 124; Maria Dogaru, *Sigilii crășenești din epoca modernă și contemporană*, București, 1978, p. 18–24; idem, *Colecțiile de matrice sigilare ale Arhivelor Statului*, București, 1984, p. 38–43.

² Se cuprind devize și în stemele actuale ale unor state cum sînt: Andorra: *VIRUS UNITA FORTIOR*; Brazilia: *ORDEM E PROGRESO*; Chile: *IS FOR LA RAZON O LA FUERZA*; Columbia: *LIBERTAD Y ORDEN*; Cehoslovacia: *PRAVDA VITEZI*; El Salvador: *DIOS UNION LIBERTAD*; Guineea Ecuatorială: *UNIDAD, PAZ, JUSTICIA*; Grecia: *ELENTHEREA D'THANATOS*; Haiti: *LIBRE SOBERANA INDEPENDENTE*; Iran: *Allah Akbar*; Paraguay: *PAZ Y JUSTITIA* (Vezi Ottfried, Neubecker, *Wappenkunde*, München-Batzenberg 1980).

însemnelor heraldice menite a-i individualiza pe combatanții ce se confruntau pe câmpurile de luptă³.

„Strigătul de război” definea de fapt cuvântul (sau cuvintele) rostit în scopul sporirii elanului de luptă al combatanților ori pentru a se aduce omagiu unei anume conducător militar (senior cu stindard). Inițial; strigătul de arme era adresat de vasali unora dintre marii seniori și consta într-o aclamație rostită în cor⁴. Deseori aceste cuvinte erau în strînsă legătură cu stema prin care feudalul respectiv se individualiza.

Din punct de vedere al cuprinsului, „strigătul” era variat. În unele cazuri se rostea doar numele de familie al seniorului (Chateaubriand⁵, Dammartin⁶), în alte cazuri se făcea o discretă aluzie la stema sa. Întrucît cuvintele ce constituiau strigătul serveau în timpul luptei, la regruparea combatanților sau la stimularea dorinței de a învinge⁷, uneori acestea aveau forma unor texte poruncitoare („Au feu! Au feu!” — strigătul de arme al familiei Bar)⁸, în alte situații ele constituiau o evocare a puterii divine („Dieu le veut” — strigătul de arme al cruciaților francezi) sau al unor sfinți protectori (Saint André — pentru ducii de Bourgogne, Saint George pentru regii Angliei etc)⁹.

În alte cazuri, cuvintele avînd un rol de „strigăt de arme” fac aluzie la un eveniment petrecut anterior, amintesc o victorie sau o înfrîngere. „Strigătul de război” era de regulă moștenit de fiul cel mare al seniorului care trebuia să adauge, la cuvintele respective numele său¹⁰.

Treptat, alături de strigăt, au apărut și devize, texte sintetice, desemnînd posesorii, ce au avut de-a lungul evoluției istorice, sensuri diferite. În primele secole de existență devizele erau menite a evoca, prin puține cuvinte, dar de esență, caracterul, sentimentele sau aspirațiile posesorului. Inițial, devizele cuprindeau două elemente distincte: o figură (corp) și o „sentință” (textul explicativ)¹¹. Textul se constituia „sentința” (inițial diferența dintre acesta și „strigătul de război” nu era evidentă) putea fi o maximă sau un text literar preluat din scriitori clasici, o aluzie la elementele însumate în blazon ori la numele de familie al posesorului. În alte cazuri textul devizelor evocă un eveniment istoric sau un fapt memorabil.

³ Legate de activitatea desfășurată de cei pe care-i individualizau, strigătele de război au cunoscut permanente schimbări. Se cunosc situații în care un personaj și-a schimbat de mai multe ori strigătul de război. Este semnificativ în acest sens faptul că Jean le Victorieux, Conte de Louvain, după cucerirea, în 1288, a Limburgului (o posesiune puternică) a renunțat la strigătul de război tradițional pentru familia sa („Louvain au riche due”), adoptînd textul „Limburg a celui qui l'a conquis”.

⁴ Deși în unele cazuri succesorii și-au adoptat noi strigăte de război, textele care s-au păstrat permit, prin informațiile pe care le transmit, identificarea stemelor specifice anumitor familii și cunoașterea alianțelor matrimoniale, ele facilitează reconstituirea arborilor genealogici ai unor neamuri. Uneori strigătele de război au constituit singurul element care indica faptul că două familii se trag din aceeași strămoși.

⁵ Michel Pastoureau, *Traité d'héraldique*, Paris, 1979, p. 216.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Au același caracter devizele familiilor Gorrevaud (Franța); *Pour jamais!*; Saillans (Franța); *Dieu l'a permis*.

⁸ Michel Pastoureau, *op. cit.*, p. 217.

⁹ Paul Adam — Even, *Cris d'armes de rois chrétiens*, în „*Archivum heraldicum*”, 1953, (p. 35—38).

¹⁰ A. Henkel, A. Schoene, *Emblemmata: Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI und XVII Jahrhunderts*, Stuttgart, 1967.

¹¹ A.O'Kelly de Galway, *Dictionnaire de cris d'armes et devises de la Belgique ancienne et moderne*, Bruxelles, 1865.

Dintre sentințele ce au la bază un proverb se remarcă — fraza „Fais ce que dois advienne que pourra”, adoptată de unele familii europene. Fac aluzie la nume devizele familiilor Vienne, conți de Bourgogne („Tout au tard vienne”) și a casei de Boutel (Savoia), „La vertu mon but est”¹².

Unele devize, utilizate în Europa epocii feudale, erau enigmatice, ele aminteau un fapt, un moment semnificativ din viața și activitatea posesorului, moment cunoscut doar de acesta și de un grup restrâns de colaboratori.

Menționăm în categoria devizelor enigmatice cuvintele ce îl desemnau pe Filip cel Bun, de Bourgogne „Autre n'aurai”, cuvinte ce constituiau o declarație față de cea de a treia soție a sa, „alta nu va fi”¹³. Au aceeași factură textele alese pentru a-i reprezenta pe Filip de Brimeu, „Plus que d'autre”¹⁴, ca și pe Jean de Cominnes „San mal”¹⁵.

În categoria devizelor compuse din figuri și un text (corp și suflet) sînt reprezentative cele folosite de Francisc I — o șopîrlă în mijlocul flăcărilor și cuvintele NUTRIOR ET EXTINGUO („hrănesc și distrug”) și Ludovic al XIV-lea — un soare însoțit de fraza NEC PLURIBUS IMPAR („Fără de asemănare”).

În istoria devizelor constituie o etapă distinctă secolele XV—XVI, cînd se crează un nou gen de însemn, menit a individualiza o persoană sau o colectivitate. Deosebirea față de armeurile utilizate anterior (și chiar paralel cu acestea) constă în faptul că nefiind supuse regulilor stricte ale artei și științei blazonului, acestea se alcătuiau de posesori după bunul plac, prin utilizarea unor reprezentări simple — o floare, un animal, însoțite sau nu de unul sau mai multe cuvinte. Trandafirul alb al familiei de York a apărut în acest mod. Destinate a fi folosite ca element decorativ, ca semn de alianță sau marcă de proprietate, aceste cuvinte puteau fi însoțite uneori de blazoane autentice.

În perioada Renașterii, devizele cunosc o mai largă utilizare. Ele se impun tot mai mult ca un mijloc prin care cei învățați caracterizau expres o anume trăsătură de caracter a unor persoane. Pentru a se asigura varietatea necesară și a se stimula creativitatea se realizează „culegeri de modele”, „care au avut o puternică înrîurire asupra artei și literaturii”¹⁶.

Treptat, acest gen de însemn s-a însumat în ansamblul armeurilor, fiind supuse regulilor acestora. Triumful stemelor clasice asupra noilor însemne constituie o dovadă grăitoare a vitalității fenomenului heraldic care se dezvoltă, diversifică și completează ca urmare a derulării tot mai intense a proceselor sociale pe care le reflectă¹⁷.

Importanța pe care o aveau „strigătele de arme” și devizele pentru cunoașterea mentalității societății de altădată, însemnătatea lor pentru studierea vieții spirituale a diferitelor popoare și comunități, au dus la alcătuirea în diferite țări, a unor lucrări speciale abordînd devizele heraldice cu interesante comentarii în legătură cu semnificația și rolul lor¹⁸.

¹² M. Pastourcau, *op. cit.*, p. 218.

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ Jean Chevalier, Alain Ghierbrant, *Dictionnaire des symboles*, Paris, 1982.

¹⁷ P.B. Gheus, *Le blason héraldique, Manuel nouveau de l'art héraldique*, Paris, 1982, p. 201.

¹⁸ A. Chassant, A. Taussin, *Dictionnaire des devises historiques et héraldiques*, Paris, 1878—1895.

Clasificarea devizelor

Cercetarea devizelor necesită analiza lor din mai multe puncte de vedere¹⁹. Sub aspectul conținutului se disting următoarele categorii: 1. devize cuprinzând proverbe sau maxime morale; 2. devize preluate din texte literare clasice; 3. devize formulate în legătură cu numele unei familii (sau prenumele unor membrii ai acesteia), provincii sau localități; 4. texte sintetice menite a evoca un anume eveniment, un moment memorabil pentru viața obștii ori viața posesorului; 5. devize constituind un îndemn, o chemare la îndeplinirea unui obiectiv comun; 6. devize sintetizând obiectivele majore ale societății într-o epocă sau altă; 7. devize enigmatice, cu înțeles ascuns, ce nu poate fi pătruns decât dacă se cunoaște faptul sau evenimentul în legătură cu care au fost instituite.

O altă clasificare a devizelor are la bază posesorul blazonului în care s-au însumat, întilnindu-se din acest punct de vedere: a. devize individualizând suveranii unor țări, prin extensie, statele respective; b. devize aparținând unor societăți sau asociații; c. devize individualizând centrele urbane; d. texte de acest fel desemnând anumite familii sau persoane; e. devize ce nu pot fi atribuite unui posesor, prin conținutul lor, fiind de interes general.

În cele trei principate românești s-au folosit devize heraldice atât în evul mediu cât și în perioada modernă și contemporană. Pe parcursul perioadei feudale au adoptat în general, texte sintetice, principii Transilvaniei, unii domni din țările românești de dincoace de Carpați, ca și unele centre urbane. În epoca modernă preocupările în ceea ce privește instituirea și folosirea devizelor iau o mai mare amploare. Cum vom vedea mai jos în veacul al XIX-lea devizele completează compozițiile heraldice, individualizând unele familii, ele împodobesc flamura drapelelor, sînt dăltuite în piatră, încrustate în metal ori gravate în tiparul dur cu ajutorul căruia se confecționau impresiunile sigilare.

Desigur, interesul general al societății pentru sintetizarea în coduri scrise a unor idealuri, îndemnuri sau sentimente au impus căutarea unor forme noi de exprimare. Deosebit de evul mediu, cînd majoritatea devizelor erau împrumutate (ori inspirate) din textele clasice, în epoca modernă s-au creat devize în mare parte originale, legate de istoria persoanelor, a societăților ori a comunităților sociale pe care le desemnau²⁰.

În continuare ne vom referi la devizele utilizate în perioada veacurilor XVII–XX pe pămîntul fostei Dacii de autoritățile centrale, centrele urbane, diferitele societăți și asociații, familii și persoane particulare, ca și textele concise cu caracter general.

Devizele folosite de voievozi, principii, domni

Devizele instituite pe pămînt românesc în evul mediu sînt de cele mai multe ori gravate pe izvoare monetare²¹. Se întîlnesc mai frecvent în Tran-

¹⁹ Devizele au fost plasate de regulă pe o eșarfă sau filacteră (pergament desfășurat). Textul putea fi redat grafic folosindu-se diferitele categorii de prescurtări ori prin transpunere desfășurată.

²⁰ Luis de Laroque, *Devises héraldiques traduites et expliquées*, Paris, 1990.

²¹ George Buzdugan, Octavian Luchian, Constantin Oprescu, *Monede și bancnote românești*, București, 1977, p. 124.

silvania. Astfel, emisiunile monetare de 10 ducați purtând titulatura lui Ioan Sigismund (sub regenta mamei sale Isabela 1556—1557) cuprind deviza *SI DEUS NOBISCUM QVIS CONTRA NOS* („Dacă Dumnezeu este cu noi, cine este împotriva noastră?”)²². Pe o piesă de aceeași valoare, bătută în vremea lui Cristofor Bathory (1576—1581) s-au scris cuvintele *VIRTUS UNITA VALET* („Are putere virtutea unită”)²³, cuvinte ce desemnează familia Bathory, ca atare utilizate și de alți principii din această dinastie. Tot în timpul în care această familie și-a avut reprezentanți pe tronul principatului s-a înscris pe monede și deviza *VICTRIX CASTRA FIDES* („Credința asigură) victoria cetății”).

Un gulden din 1605 purtând efigia lui Ștefan Bocskay poartă o deviză expresivă: *DULCE EST PRO PATRIA MORI* („Este o fericire să mori pentru patrie”)²⁴. O reunire de cuvinte cu profundă semnificație s-a scris și pe moneda aparținând emisiunilor lui Gabriel Bathory (1608—1613): *PRO PATRIA ARIS ET FOCIS* („Altarul, focul pentru patrie”), text preluat din scrierile lui Cicero²⁵.

S-au folosit devize și de către domnii din țările românești de dincoace de Carpați. Pot fi interpretate în acest sens, după opinia noastră, și cuvintele înscrise în sigiliul combinat utilizat în cancelaria lui Mihai Viteazul *ИМ<О> А<Н> Б<АБ> ЖЕ М<Н> Л<ОС> Р<Ъ> ДѢ*. Plasate pe o eșarfă ce formează arcul de cerc menit a separa stema heraldică valahă (acvila cruciată) de compoziția iconografică, această deviză — tradusă *RUGĂ ȘI ÎNDURARE* sau *DIN ÎNSAȘI MILA LUI DUMNEZEU*²⁶, transpune în câmpul sigilar o formulă principală a discursului diplomatic, formula devoțiunii. Această subliniere a legăturii dintre voievod și puterea divină aște și un sens politic, întrucât domnul nu recunoaște nici un pămîntean vrednic să se amestece ori să intervină în ceea ce privește politica și domnia sa.

O altă deviză amintind familii domnitoare din Țara Românească a aparținut lui Nicolae Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul: *VIRTUTE ET MARTE* („Curaj și luptă”). Reprezentarea heraldică în care această deviză a fost însumată, o cunoaștem din albumul primarului orașului Sibiu, Valentin Frank²⁷. Utilizată în perioada în care a fost obligat să trăiască în exil, deviza face desigur aluzie la speranța mereu vie a fiului de domn de a-și dobîndi drepturile în țara sa.

Mihai Radu (Mihnea al III-lea) care a ocupat în perioada 1658 — martie — 1659 noiembrie tronul Țării Românești, domn cu preocupări în domeniul literaturii, erudit, cunoscător al mai multor limbi străine, a bătut moneda cu milesimul 1658, avînd pe avers acvila bicefală încoronată, însemn însoțit de textul: *MICHAEL RAD<U> DEI GRATIA V<A>L<ACHIE> TR<ANSALPIN>AE PRINCEPS*. Pe aversul piesei s-au scris cuvintele întîlnite și în Transilvania: *SI DEUS NOBISCUM QVIS LON<TRA> NO<S>*²⁸.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 129—130.

²⁴ *Ibidem*, p. 145.

²⁵ *Ibidem*, p. 157.

²⁶ Aurelian Sacerdoțeanu, *Autografe și sigilii de la Mihai Viteazul*, în „Revista Arhivelor”, IV, (1941), nr. 2, p. 296—313.

²⁷ Copie la Biblioteca Academiei Române. Vezi Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 218.

²⁸ *Monede și bancnote românești*, p. 33.

O deviză semnificativă s-a păstrat și pe un important izvor vexilologic, respectiv pe un steag atribuit de unui cercetător lui Șerban Cantacuzino, de alții lui Istratie Dabija²⁹: *VITEJIA DREAPTĂ SĂ BIRUIASCĂ*.

În Moldova, Ioan Iacob Heraclid (Despot-Vodă), care a ocupat tronul între 1561 nov. 18—1563 nov. 6, a folosit o deviză originală. Piesa monetară emisă de acesta cuprinde alături de numele voievodului emitent, cuvintele *VENDEX ET DEFENSOR LIBERTRAT PATR* („Salvatorul și apărătorul patriei eliberează patria”)³⁰.

Prima familie domnitoare care și-a adăugat în epoca modernă, la însemnul heraldic specific și deviza proprie este familia Sturdza³¹. Reprezentările heraldice întâlnite pe documente emise în cancelaria domnului Moldovei Ioan Sandu Sturdza (1822 iunie 9 — 1828 aprilie 23) sînt validate cu sigiliul voievodului în care identificăm, alături de capul de bour cu stea între coarne, un leu rampant încoronat, trecînd spre dreapta și ținînd în laba dextră superioară o sabie pe care se încolățește o ramură. Sub scutul încercat cu aceste simboluri s-a plasat o eșarfă pe care s-a scris deviza familiei amintite: *UTROQUE CLARESCERE PULCHRUM* („Pretutindenii strălucește în mod deosebit”)³².

În perioada domniei lui Mihail Sturdza (1834 aprilie—1849 iunie), blazonul familiei și deviza de mai sus se mențin alături de stema țării, această reunire fiind reglementată chiar printr-un act oficial. Astfel, prin opusul nr. 39 emis de Sfatul Administrativ al Moldovei în 1834, s-a stabilit că sigiliile domnești și cele de instituții vor cuprinde „semnele statului și ale familiei noastre, înconjurare de domneștile parasime”³³.

În timpul în care pe „tronurile glorioase ale lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul s-a aflat Alexandru Ioan Cuza, s-au alcătuit numeroase și variate compoziții heraldice, în marea lor majoritate făcînd aluzie la ideea de unitate. Privind aceste reprezentări, constatăm că ele transpun în limbajul propriu științei și artei heraldice adeziunea generală față de unire și aspirația spre desăvîrșirea acestui deziderat³⁴. Unele variante ale stemei oficiale au cuprins deviza „*TOȚI ÎN UNU*”. Astfel, în cadrul cabinetului princiar s-a alcătuit, în octombrie 1863, o compoziție transpusă în imagini grafice de Carol Pop de Szathmary³⁵. Aceasta înfățișează un scut scartelat cuprinzînd în cartierele 1 și 4 acvila cruciată, în 2 și 3 capul de bour cu stea între coarne; peste tot-scut tripartit în fascie roșu, galben, albastru (însemn menit a desemna familia Cuza)³⁶. Scutul astfel mobilat, plasat pe două înșigne legionare

²⁹ V.I. Mischevsca, I.A. Negrei, *Schițe documentare. Materiale de vexilologie heraldică*, în „Revista de istorie a Moldovei”, I (1990), nr. 2, p. 51.

³⁰ *Monede și bancnote românești*, p. 89.

³¹ Arh. St. Buc., colecția Diplomatică, nr. 157. Reprodus de Maria Dogaru, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric*, București, 1976, p. 76.

³² Gheorghe Asachi a tradus această deviză în două sensuri: „frumos a străluci în imbre, adică în război spada și înțelepciunea cunună”. Vezi C. Moisil, *O descriere heraldică din 1841*; în „Arhiva românească”. III, 1959, p. 286—287.

³³ *Manualul Administrativ*, vol. I, Iași, 1855, pl 69—70.

³⁴ Maria Dogaru, *Însemne heraldice reflectînd ideea de unitate*, în „Revista Arhivelor”, supliment, 1979, p. 221—222.

³⁵ Muzcul de artă, nr. 4694. O stemă de acest fel s-a pictat și pe unele obiecte de folosit sintă personală aparținînd domnitorului (serviziu de masă).

³⁶ Inițial culorile familiei Cuza erau azur, argint, roșu. Vezi (r)manuil Hagi Moscu) *Steme boierești din România*, București, 1918.

romane, încrucișate și avînd în partea superioară datele dublei alegeri (5 și 24 ianuarie), are ca sprijinitori doi delfini iar în partea inferioară o eșarfă pe care s-au scris cuvintele „*TOȚI ÎN UNUL*”. Această reuniune de cuvinte (latinescul *IN UNO OMNIA*), avînd ca variantă textul „*UNUL PENTRU TOȚI*”, își are originea în principiile revoluționarilor pașoptiști. Neîndoind-nic, conținutul său constituie o transpunere în cuvinte a însemnului intens folosit în heraldica modernă așa zisa „credință” înfățișînd două brațe care își strîng mîinile³⁷. Între acest simbol (semnificînd întărirea angajamentelor în vederea realizării unui scop comun) și deviza „*UNUL PENTRU TOȚI*” există deci o strînsă legătură. Amintind unitatea de idealuri a generației care a înfăptuit unirea, deviza menționată mai sus evocă forța conștiinței colective, face aluzie la suportul moral pe care s-a bîzuit lupta pentru unitate³⁸. Privită în perspectiva evoluției istorice, deviza „*TOȚI ÎN UNUL*” reflectă comuniunea spirituală, exprimă o realitate de netăgăduit, consensul de voință al întregului popor în ceea ce privește necesitatea înfăptuirii visului secular de unitate.

În perioada 1859—1866 pe lîngă această deviză cuprinsă tocmai pentru a se desemna țara, poporul român, domnitorul Alexandru Ioan Cuza a mai adoptat un text sintetic ca deviză proprie. Rostind în 9 februarie 1859 mesajul său în Adunarea electivă a Țării Românești domnitorul, care a întru-nit în persoana sa voința neamului spre unitate, a declarat în final „*deviza mea este și va fi binele Principatelor Unite în toate și înainte de toate*”³⁹. Expresie a adevăratei profesiuni de credință, această frază dă măsura devotamentului profund pe care domnitorul patriot l-a nutrit față de poporul și țara sa.

După venirea în țară a principelui Carol de Hohenzollern, la însemnul național s-au adăugat unele simboluri specifice acestei familii, printre care și deviza „*NIHIL SINE DEO*” („Nimic FĂRĂ Dumnezeu”). Astfel, stema României, alcătuită conform legii din 1867⁴⁰, cuprindea un scut sfertuit imbinînd simbolurile Țării Românești și Moldovei, dispuse așa cum erau în 1863. În perioada care a urmat, conform practicilor internaționale, armoriile țării amendate în 1872⁴¹, 1881⁴² și renovate profund în 1921⁴³ au cuprins scutul peste tot (sfertul argint și negru) blazonul individualizînd familia domnitoare ca și deviza amintită, redată în unele cazuri în limba română.

Devizele forului conducător al revoluției de la 1848

Triumful revoluției în Țara Românească la mijlocul veacului trecut a făcut posibilă adoptarea unei devize corespunzătoare idealurilor epocii „*Dreptate, Frăție*”. Departate de a rămîne doar o formulare cu aspect general,

³⁷ Vezi *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică cronologică, diplomatică, paleografie, sigilografie*, București, 1982, p. 92.

³⁸ Tocmai profunda semnificație a acestei devize i-a făcut pe Vasile Alecsandri și Ion Ghica să propună, în decembrie 1859, cuprinderea pe reversul proiectatului însemn al ordinului „Jerbei de aur”, cuvintele *TOȚI ÎN UNUL*. Vezi Emil Virtosu, *Ordinul Jerbei de aur*, în „Cercetări istorice”, XIII (1940), nr. 1—2, p. 702—706. cota indicată de autor este greșită.

³⁹ Arh. St. Buc., fond Adunarea Electivă a Țării Românești, dosar 8/1859, f. 38.

⁴⁰ Ștefan D. Grecianu. *Heraldica română. Actele privitoare la stabilirea armelor oficiale cu planșe și vocabular*, București, 1900, p. 45.

⁴¹ *Ibidem*, p. 55.

⁴² La această dată în stemă se introduce coroana de oțel, confectionată dintr-un tun capturat la Plevna, iar lei sînt reprezentați cu cozile conform cerințelor heraldicii.

⁴³ Arh. St. Buc., fond Comisia Consultativă heraldică, dosar 3 (anexa).

aceste cuvinte devin o componentă a vieții civice. Conform decretului Guvernului Provizoriu din 14 iunie 1848 ea trebuia să fie scrisă pe steag și pe monumentele publice, să deschidă orice act emis de diferitele instituții⁴⁴. Cum este știut, deviza „DREPTATE FRĂȚIE” s-a gravat în sigiliile oficiale și s-a imprimat pe drapele. În emblema sigiliului Locotenentei Domnești (august 1848) distingem simboluri expresive vorbind în coduri plastice despre concepțiile înaintate ale înfăptuitorilor revoluției: acvila cruciată în care ei vedeau dovada latinității neamului și continuitatea sa neîntreruptă pe meleagurile străbune, o făclie evocând aspirația spre cultură, o ramură de măslin-expresia vocației de pace, o balanță cu talgerele în echilibru — aluzie la dreptatea socială. Alături de aceste figuri heraldice s-a gravat deviza „DREPTATE, FRĂȚIE”⁴⁵.

Semnificația acestor cuvinte a fost explicată de forul conducător al revoluției chiar în cuprinsul decretului referitor la steagul tricolor: „deviza română care va fi scrisă pe steaguri cit și pe monumentele și decretele publice se va compune din două cuvinte: Dreptate-Frăție. Dreptatea, aceasta stea strălucitoare care luminează omenirea și o povățuiește în calea binelui, voiește ca oamenii să fie mai întâi slobozi și deopotrivă, și frăția — acest sentiment străbun românesc leagă inimile pentru obștescul folos”⁴⁶.

Se înțelege din cele arătate mai sus faptul că devizele pot avea implicații profunde. Analizînd, cu putere de pătrundere specifică, rolul și semnificația devizelor, Nicolae Bălcescu, ideologul revoluției de la 1848, referindu-se la revoluțiile din 1831 și 1848 evidențiază faptul că prin devizele adoptate se formula de fapt programul politic specific celor două momente cruciale ale istoriei noastre. „Revoluția de la 1821 — spunea N. Bălcescu — a strigat dreptate și a vrut ca tot românul să fie liber și egal, ca statul să se facă românesc... În 1848 s-a vrut ca românul să fie nu numai liber, dar și proprietar, fără care libertatea și egalitatea e o minciună. Pentru aceea adăuga la deviza sa cuvîntul frăție — această condiție de căpetenie a progresului social”⁴⁷. Pătrunzînd ca nimeni altul sensul evoluției sociale, Nicolae Bălcescu prefigura, tot printr-un text sintetic, dezideratele majore ale societății românești, precizînd profetic că „evoluția viitoare va avea ca deviză, dreptate, frăție, unitate”⁴⁸.

Devizele Divanurilor Ad-hoc din 1857

Pentru a se releva adevărul conform căruia hotărârile luate de Adunările ad-hoc, organismele centrale menite a constitui cadrul prin care poporul

⁴⁴ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. I, București, 1902, p. 567. Într-o adresă din 10 iulie 1848, Ministerul din Lăuntru a înștiințat Arhiva Statului de „formula ce au dat guvernul provizoriu de chipul cu care trebuie a să adresa una către alta... spre urmare în tocmai”. Modelul alăturat cuprinde deviza, „Dreptate, frăție”, la începutul și sfîrșitul textului. (Arh. St. Buc., fond Direcția Generală a Arhivelor Statului, dosar 6/1831, f. 88—89).

⁴⁵ Arh. St. Buc., fond Ministerul Lucrărilor Publice, dosar 66/1848, f. 349. Vezi și Emil Virtosu, *Tipare sigilare din secolul al XIX-lea*, în „Studii și cercetări de numismatică”, vol. I, 1957, p. 307—355; Maria Dogaru, *Contribuții la cunoașterea sigiliilor folosite de Guvernul Provizoriu și Locotenența Domnească (9 iunie — 13 septembrie 1848)*, în „Revista Arhivelor”, XI (1968), nr. 2, p. 265—270.

⁴⁶ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. I, p. 567; Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturie*, vol. I, București, p. 551—552.

⁴⁷ Nicolae Bălcescu, *Opere*, vol. II, București, 1982, p. 112.

⁴⁸ *Ibidem*.

român să-și exprime în fața lumii dorințele în legătură cu viitoarea sa organizare, s-a bătut o interesantă medalie. Conferită membrilor celor două adunări ca și membrilor comisiei internaționale care au supravegheat mersul dezbaterilor, această piesă de metal a fost purtătoarea, dincolo de hotarele țării, a idealului românesc de unitate. Medalia înfățișează pe avers stemele Țării Românești și Moldovei, ochiul cu raze în triumf (simbolul divinității), imagine însoțită de deviza: „DIEU PROTEGE LA ROUMANIE”. Pe revers s-au gravat două scuturi înconjurate de o cunună de lauri reprezentându-i pe Sfântul Gheorghe și Sfântul Dimitrie, în semicerc datele 7 ET 9 OCTOM, iar în partea inferioară cuvintele „VOX POPVLI VOX DEI”⁴⁹.

Centrele urbane

Devizele aparținând centrelor urbane cunosc o mare varietate. Cele mai vechi texte de acest fel au desemnat orașe din Transilvania. Remarcăm în primul rând textul gravat în secolul al XV-lea, pe suprafața matricei sigilei folosită de organul administrativ din Baia Mare: „SIGILUM DE RIVULO DOMINARUM MUTUS AMOR CIVIUM OPTIMU EST CIVITATIS FIRMAMENTUM” („Sigiliul Băii Mari. Dragostea reciprocă a cetăților este întărirea cea mai bună a orașului”)⁵⁰. Înscrisă în exergă, în continuarea legendei, deviza de mai sus se detașează prin semnificația sa deosebită. Cuvintele ce o compun exprimau pe de o parte legăturile ce-i uneau pe toți membrii comunității din această așezare, pe de alta ele constituiau un îndemn spre întărirea colaborării în scopul progresului general.

Alte devize desemnând centrele urbane sînt gravate pe piese monetare bătute în orașele de dincolo de Carpați. Astfel, Brașovul a utilizat în 1601 un taler avînd pe avers acvila bicefală purtînd pe piept un scut încărcat cu trei colți (armele Bathoreștilor), reprezentare însoțită de legendă: „SIGIS TRANS ET SAC ROM-IMP”⁵¹. Pe revers s-a gravat stema acestui oraș: o coroană deschisă avînd în interior un capac cu rădăcini, imagine completată cu textul: MONEDA CIVITATIS CORONENSIS și deviza „DEO VINDICI PATRIAE” („Dumnezeu este salvatorul patriei”).

Orașul Sibiu⁵² utiliza în 1605 (dată la care era dependent de împăratul Rudolf al II-lea) o piesă de 10 ducăți avînd pe avers simbolul imperial și titulatura suveranului amintit, iar pe revers blazonul acestei străvechi așezări: două săbii încrucișate⁵³, suprapuse de o coroană deschisă⁵⁴ și trichetul sibian (triumghiul ale cărui laturi se termină cu cite o frunză de tei)⁵⁵, iar în exergă textul „SOLI DEO GLORIA CIBIN ANNO 1605”⁵⁶.

⁴⁹ George Buzdugan, George Niculiță, *Medalii și Pachete românești. Memoria metalului*, București, 1971, pl. 51–52.

⁵⁰ Ioan Nemeti, *Scurt istoric al sigiliilor orașului Baia Mare*, în „Marmația”, I, 1969, p. 16–21.

⁵¹ *Monede și bancnote românești*, p. 144.

⁵² Aurel Jipa Dumitrescu, Nicolae Nistor, *Sibiu și ținutul în lumina istoriei*, vol. I, Cluj-Napoca, 1976.

⁵³ Arh. St. Sibiu, Z. VI/120.

⁵⁴ Maria Dogaru, *Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric*, p. 152.

⁵⁵ S-a referit la evoluția acestei steme Sigismund Jako, *Sigilografia cu referire la Transilvania (pînă în veacul al XI-lea)*, în *Documente privind istoria României*, Introducere, vol. II, București, 1956, p. 606.

⁵⁶ *Monede și bancnote românești*, p. 145.

O altă deviză interesantă individualizează Tîrgul Tăuții Măgherauș din fostul Comitat Maramureș. Gravată pe rondela metalică a tiparului sigilar folosit în 1605 de așezarea amintită, alături de o compoziție ce amintește plastic principalele ocupații ale locuitorilor (un ciocan încrucișat cu o daltă, aluzie la exploatarea miniere din zonă și un ciorchine de struguri, evocînd tradițiile viticulturii) deviza cuprinde un text ce trebuie analizat cu o atenție deosebită: „*VIVIT IUSTUS EX FIDE MIST TOTFALW*” („Cel drept trăiește din credință”)⁵⁷. Conținutul acestei devize a fost interpretat și în alt sens, și anume, „*ÎNCREDEREA CELOR DIN TAUȚII MĂGHERUȘI CĂ DREPTATEA ÎNVINGE*”, deci ca o expresie a năzuinței locuitorilor spre mai bine, o opțiune spre progres, situație în care textul la care ne referim poate fi pus în raport cu un anume moment al luptei localității pentru emancipare⁵⁸.

Cercetînd comparativ izvoarele sigilare ce s-au păstrat de la această localitate constatăm că textul înscris în sigiliul din 1605 poate într-adevăr să fie în legătură cu situația politică și socială a așezării la începutul secolului al XVII-lea, întrucît în tiparul sigilar săpat ulterior (identic în ceea ce privește însemnul cu cel din 1605) deviza lipsește.

Orașul Șimleul Silvaniei a utilizat de asemenea, încă din epoca feudală, o deviză proprie: „*SOMLIO D.E.F <DEFENSA FIDES CASTRUM>*” („Credința apărătoarea cetății”)⁵⁹.

Tot pe baza izvoarelor sigilare cunoaștem și deviza prin care s-a individualizat în 1740 orașul Sfîntul Gheorghe: „*CRISTUS SPES MEA*” („Cristos este nădejdea mea”)⁶⁰.

În epoca modernă a cunoscut o mare vogă deviza „*UNIREA FACE PUTEREA*”. Avîndu-și izvorul în heraldica europeană, această deviză a fost conferită de principele Alexandru Ioan Cuza în 1862, cu simbolul heraldic adecvat, orașului Focșani⁶¹. Fiind deviza care face aluzie în mod direct la însemnătatea unirii, această reunire de cuvinte avea un dublu sens. Ea exprima, pe de o parte semnificația acestui act istoric pe plan general, evidenția rolul unirii în dezvoltarea ființei statale românești, care devenea tot mai puternică pentru a se opune amenințărilor din afară, tot mai demnă, pentru a se impune în concertul națiunilor libere. Aceste cuvinte readuc, pe de altă parte, în atenție istoria unică a Focșanilor, așezarea în care și-au avut sediul organismele centrale implicate în evenimentele ce s-au desfășurat în Principate pe parcursul anilor 1859—1861: Comisia Centrală Legislativă și Înalta Curte de Casație. Cum se știe, orașul de pe Milcov, care a traversat secolele divizat (o parte a sa depinzînd de autoritățile de la Iași iar alta fiind subordonată guvernului de la București) s-a integrat doar după ce națiunea română a concretizat, la 24 ianuarie 1859, alegerea lui Alexandru Ioan Cuza pe tronurile Principatelor Unite⁶². Atestînd adevărul conform

⁵⁷ Arh. St. Baia Mare, Colecția Sigilii (matrice sigilare), nr. 22.

⁵⁸ Maria Dogaru, *Colecțiile de matrice sigilare al. Arhivelor Statului*, București, 1984, p. 200.

⁵⁹ Arh. St. Buc., fond Comisia Consultativă heraldică, dosar 56, f. 11.

⁶⁰ Maria Dogaru, *Sigilii orășenești din epoca modernă și contemporană*, București, 1978, p. 188; idem, *Colecțiile de tipare sigilare ale Arhivelor Statului*, București, 1984, p. 163.

⁶¹ Arh. St. Buc., fond Comisia Consultativă heraldică, dosar 51. Jurnalul Consiliului de Miniștri prin care a fost instituit acest blazon a fost publicat în „Monitorul oficial” din 14 martie 1862.

⁶² D. Caian, *Istoricul orașului Focșani*, Focșani, 1906, p. 32.

căruia înfăptuirea unirii țărilor surori a deschis o epocă nouă în istoria națiunii și a facilitat dezvoltarea așezării căreia i-a fost atribuită, această deviză a însoțit cele două personaje care susțin steagurile țărilor surori. Gravate în sigiliile folosite de forurile administrative la validarea actelor emise, cuvintele „*UNIREA FACE PUTEREA*” au fost imprimate pe publicații țesute pe flamura drapelului desemnând garda civică din Focșani, zugrăvite pe fațada unor edificii publice⁶³.

O altă deviză utilizată de centrele urbane românești cuprinde cuvintele *PATRIA ȘI LIBERTATEA* și o întâlnim în compozițiile individualizând autoritățile administrative ale capitalei țării,⁶⁴ ca și în sigiliile orașelor Prahova⁶⁵, Pitești⁶⁶ și Tîrgu Jiu⁶⁷. Avînd o adîncă semnificație, deviza „*Patria și libertatea*” sintetizează devotamentul față de patrie și exprimă aspirația comunității respective spre libertate națională, constituie o aluzie la angajamentul generațiilor de la sfîrșitul secolului trecut și începutul veacului nostru de a milita pentru unirea cu patria mamă a provinciilor românești încorporate în statele vecine, unire care condiționa adevărata libertate a patriei.

Deviza *PATRIA ȘI DREPTUL MEU*, care s-a folosit de sfatul orașenesc din Alexandria⁶⁸ București⁶⁹, Craiova⁷⁰, Brăila⁷¹, Tîrgu Jiu⁷², exprimă legătura firească dintre patrie și fiii săi, evidențiază adevărul conform căruia fiecare cetățean se bucura de drepturi depline doar în țara sa.

În fine, un alt oraș ce a folosit un text sintetic pentru a se individualiza este vechea capitală a Moldovei — Iași. În emblema matricei sigilare gravată în 1859, care trebuia să individualizeze urbea, pe turnul evocînd în limbaj plastic faptul că localitatea a fost cetate de scaun, s-au reprezentat literele *LI. (LEGIA IASSIENSIS)*⁷³, evocare a istoriei antice a așezării. Cum se știe, aceste sigle au fost incluse în proiectul de stemă întocmit [de

⁶³ Această deviză, inspirată din patrimoniul heraldic belgian, a avut ca variantă cuvintele *ÎN UNIRE STĂ PUTEREA*, înscrise pe drapelul miliției din Moldova, conform protocoalelor Comisiei Centrale de la Focșani, LXIV-1 octombrie 1859.

⁶⁴ Arh. St. Buc., fond Comisia consultativă heraldică, dosar 38. Stema municipiului București, avînd în imagine pe sfîntul Dimitrie, a fost fixată prin Decretul nr. 1470 din 7 octombrie 1867.

⁶⁵ Arg. St. Craiova, colecția Sigilii (matrice sigilare), nr. 43. Înfrățescăz blazonul acordat acestei urbe prin Decretul din 13 decembrie 1867.

⁶⁶ Arh. St. Buc., fond Comisia consultativă heraldică, dosar nr. 8. Vezi și Arh. St. Pitești, Colecția Sigilii (matrice sigilare), nr. 38.

⁶⁷ Arh. St. Buc., fond Comisia consultativă heraldică, dosar 33, f. 87.

⁶⁸ Dan Cernovodcanu, Jean N. Mănescu, *Noile steme ale județelor și municipiilor din România*, București, 1974, p. 74.

⁶⁹ Arh. St. Buc., fond Comisia consultativă heraldică, planșa anexă la dosar nr. 38. În 1970 în stema municipiului București s-a inclus deviza *CIVITATIS [BUCURESTIORUM] NOSTRA* prin hotărîrea Comitetului executiv al Consiliului popular al acestui municipiu nr. 28 din 2 iulie 1970. În legătură cu evoluția stemei Bucureștilor vezi Dan Cernovodcanu, *Contribuții la studiul stemei municipiului București în sec. al XIX-lea și al XX-lea*, în „Materiale de istorie și muzeografie”, VIII, 1971, p. 159—177; Idem, *Noi contribuții la studiul Stemei municipiului București în secolele XIX—XX*, în „Revista muzeelor și a monumentelor”, Muzeu XII (1975), nr. 4, p. 73—77.

⁷⁰ Arh. St. Buc., colecția Sigilii (matrice sigilare) nr. 1914, 1922—1929.

⁷¹ Ibidem, nr. 4000—4002.

⁷² Maria Dogaru, *Sigilii orașenești din epoca modernă și contemporană*, p. 195—196.

⁷³ Arh. St. Iași, colecția Sigilii (matrice sigilare), nr. 1208.

Gheorghe Seulescu, proiect care în final, prin decizia forului orașenesc, s-a contopit cu cel inițiat de Gheorghe Asachi⁷⁴.

Într-un interesant proiect de stemă înaintat de forul administrativ din Giurgiu Ministerului de Interne în 1880, solicitându-se aprobarea unei noi compoziții heraldice pentru această urbe, se arată ca localitatea va avea drept deviză cuvintele *ENSE ET ARATO* („Spada și plugul”). Chintesență de gândire, deviza aceasta evoca lupta de apărare, făcea aluzie la aspirația spre libertate nutrită ardent de cetățenii urbei Giurgiu. În documentul prin care se justifică solicitarea se arată că această deviză evidenția calea pe care orașul „merge și va urma”⁷⁵.

Tot în categoria devizelor desemnând centrele urbane se cuprind și cuvintele *SEMPER ANTE* („Mereu înainte”), prezente în reprezentările heraldice utilizate la sfârșitul secolului trecut și începutul veacului al XX-lea de urbea Turnu Severin⁷⁶. Oltenița, centru urban din actualul județ Călărași a folosit în aceeași perioadă deviza „Înainte cu Dumnezeu”⁷⁷.

O altă deviză, în strinsă legătură cu sentimentele păstrate peste veacuri față de înaintași, reunește cuvintele *ROMA MEA MATER*⁷⁸. Expresie elocventă a mândriei cu care românii și-au exprimat de-a lungul secolelor obirșia, această deviză a fost însumată compoziției heraldice ce individualiza, la începutul secolului al XX-lea orașul Tulcea⁷⁹. Plasată alături de imaginea monumentului independenței (cu soclu străjuit de un dorobanț și de o acvilă), însoțind totodată, cei doi delfini, marca districtului amintit, (însemn ce a simbolizat inițial regiunea maritimă a Moldovei), deviza *ROMA MEA MATER*, constituia o nouă formă de exprimare a mentalului colectiv sintetizat încă din evul mediu, în operele cronicarilor în formula toți locuitorii fostei Dacii „de la Rîm se trag”⁸⁰.

Devize individualizînd societăți, cluburi, instituții

În epoca modernă patrimoniul heraldic în domeniul devizelor s-a diversificat ca urmare a folosirii lor de către instituții, asociații și societăți, avînd caracterul cultural-științifice, politice sau economice. Prin puterea de expresivitate și încărcătura de emotivitate pe care o însumează se remarcă deviza *VIRTUS ROMANA REDIVIVA* („Virtutea romană reînviată”). Adoptată inițial în 1762 de regimentul românesc de graniță din părțile Năsăudului⁸¹, deviza aceasta a fost folosită frecvent în timpul marii înălțări naționale de la mijlocul veacului trecut, fiind una din formele prin care românii din Tran-

⁷⁴ Gheorghe Ungureanu, *Sigiliul orașului Iași în secolul al XIX-lea* în „Revista Arhivelor”, III (1960), nr. 2, p. 83–100.

⁷⁵ Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, administrative, dosar 18/1880.

⁷⁶ Ibidem, colecția Sigilii (matrice sigilare), nr. 3722.

⁷⁷ Ibidem, fond Comisia consultativă heraldică, dosar 56, f. 7.

⁷⁸ Maria Dogaru, *Stema orașului Tulcea*, în „Revista Arhivelor”, LV (1978), nr. 1, p. 104–110.

⁷⁹ Inițialele I.M.V.V. înscrise pe eșarfa plasată în stema atribuită de Comisia consultativă heraldică orașului Ploiești evoca numele voievodului Mihai (Viteazul), înfăptuitorul primei uniri a Țărilor Române, considerat întemeietorul localității.

⁸⁰ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958.

⁸¹ Maria Dogaru, *Însemne ale societăților naționale culturale românești reflectînd lupta pentru desăvîrșirea unității de stat*, în „Revista de istorie”, XXI, (1978), nr. 4, p. 679–684.

silvania argumentau dreptul lor de a fi egali cu celelalte națiuni aflătoare pe pământul Ardealului⁸².

În perioada dezvoltării mișcării de regenerare națională din a doua jumătate a secolului trecut, perpetuind tradițiile revoluționare afirmate atît de puternic la 1848, *VIRTUS ROMANA REDIVIVA* a devenit deviza societății literare a junimii studenților de la Gimnaziul fundațional din Năsăud⁸³. Ea a fost inclusă apoi în emblema sigilară a Comunei Mocod din același district⁸⁴. Semnificația majoră a acestei devize, al cărei conținut se implică în întreaga noastră istorie, i-a făcut pe unii deputați din Parlamentul României să propună, în 1867⁸⁵, cu prilejul modificărilor armelor oficiale ale statului, o compoziție în care acvila cruciată, simbolul latinității, și capul de bour erau însoțite de o eșarfă pe care s-au imprimat literele *V.R.R.*, forma prescurtată a cuvintelor ce au un adînc ecou în sufletele românești.

Evocare sintetică a virtuților care au determinat în evul mediu victoriile de răsunset european și înscrierea numelui poporului român în analele istoriei universale, deviza *VIRTUS ROMANA REDIVIVA*, exprimînd totodată conștiința acestui neam în ceea ce privește apartenența sa la o mare civilizație, se constituie într-un vibrant apel adresat întregii națiuni de a fi la înălțimea chemării epocii.

Înflăcărăt îndemn pentru acțiune militantă, aceste cuvinte exprimau demnitatea pe care românii o revendicau în numele jertfelor înaintașilor, ca și hotărîrea lor nestrămutată de a trăi liberi într-o țară independentă. Este știut faptul că această deviză a fost inclusă de membrii Comisiei consultative jeraldice în stemele unor unități teritoriale administrative și localități (județele Alba⁸⁶, Năsăud⁸⁷, orașele Alba Iulia⁸⁸, Cahul⁸⁹). Se evoca astfel, codificat, interesul proces de romanizare desfășurat pe aceste locuri în antichitate.

La sfîrșitul veacului trecut, cuvintele de început ale poeziei lui Andrei Mureșeanu „Un răsunset”, adevărat marș mobilizator, au devenit tocmai datorită semnificației lor profunde, o deviză cu largă circulație. Înflăcărata chemare adresată românilor de pretutindeni, cuvintele *DEȘTEAPTĂ-ȚE ROMÂNE* au fost inițial utilizate de Societatea Academică Română a studenților români din Viena⁹⁰. Prin caracterul său mobilizator, reuniunea de cuvinte la care ne referim contura un adevărat program de luptă, ea exprima hotărîrea băștinașilor de pe tot cuprinsul fostei Dacii de a milita pentru înfăptuirea unirii la care, așa cum spunea democratul revoluționar Nicolae Bălcescu, țările românești erau „menite prin naționalitate, prin aceeași limbă, religie, obiceiuri, sentimente, prin poziția lor geografică, prin trecutul lor și în sfîrșit prin nevoia de a se păstra, de a se mîntui”.

⁸² Aurelia Bunea, *Steagul poporului român din Transilvania în revoluția din 1948 – 1849*, în „Anuarul institutului de istorie”, Cluj XII (1969), p. 37 – 52.

⁸³ Vezi *Plachete și medalii românești...*, p. 109 – 110.

⁸⁴ Arh. St. Bistrița, fond Vicariatul Rodnei, LXIII/1223.

⁸⁵ Propunerea făcută de deputatul A. Holban cuprindea acvila cruciată purtînd pe piept un scut încărcat cu capul de bour și însoțit de o eșarfă cu deviza *VIRTUS ROMANA REDIVIVA* (Ștefan D. Greceanu, *op. cit.*, p. 4).

⁸⁶ Arh. St. Buc., fond Comisia consultativă heraldică, dosar 8 (anexa).

⁸⁷ Ibidem, nr. 46.

⁸⁸ Ibidem, nr. 8.

⁸⁹ Ibidem, n. 16.

⁹⁰ Artur Gorovei, Ion Grămadă, *Societatea Academică social-literară, „România Jună” din Viena (1871 – 1911)*, Arad, 1912.

„Deșteaptă-te române” atesta sintetic adevărul conform căruia băștinaii din provinciile românești asupra secole de-a rindul, își revendicau drepturile firești, releva imperativul de a fi recunoscuți cu drepturi egale alături de celelalte naționalități din Transilvania.

Adoptată la sfârșitul secolului al XIX-lea de Societatea studenților români din Satu Mare, deviza „Mult e dulce și frumoasă limba ce-o vorbim”⁹¹ are menirea de a releva puternicul atașament al românilor din Imperiul austro-ungar față de limba maternă, ea exprimă în general hotărârea tuturor urmașilor daco-romanilor de a-și păstra graiul moștenit de la înaintași. Instituită în contextul măsurilor severe luate de regimul dualist, care recunoștea în Ungaria doar o singură naționalitate, constituind de fapt un răspuns la politica de deznaționalizare practică cu insistență de autoritățile duliaste, această deviză transpune metaforic dragostea pe care țărani ardeleni o nutreau față de graiul moștenit de la înaintași, dragoste afirmată de atâtea ori direct prin replica dată împilatorilor „noi ne iubim limba mai mult decît viața”⁹². Chintesența de cuvinte amintită mai sus scoate în evidență mîndria fiilor acestor frumoase meleaguri față de strămoși, amintește hotărîrea lor neclintită de a-și păstra, în ciuda vicisitudinilor istorice, limba care-i lega de o înaltă cultură spirituală.

„Societatea pentru Învățătura poporului român din Iași”⁹³ a utilizat o stemă cuprinzînd o carte deschisă broșînd peste scutul în care erau plasate armele țării⁹⁴. Pe filele cărții s-au scris următoarele cuvinte: *ÎNVAȚĂ ȘI VEI FI! LUMINEAZĂ-TE ȘI VEI ȘTI. STRÎNGE ȘI VEI AVEA, VOIEȘTE ȘI VEI PUTEA*. Legate de noul suflu ce își făcea loc în societatea românească, versurile menționate constituiau, în special pentru tineri, un program de muncă, evidențiau faptul că la baza progresului social se află cultura.

Este semnificativ că o astfel de deviză adevărat imbold spre cunoaștere, au folosit și unele societăți culturale românești de peste Carpați. Astfel, Societatea junimii române „Petru Maior”, difuza, în a doua jumătate a secolului trecut, membrilor săi, o diplomă pe care erau înscrise versurile *LUMINEAZĂ-TE ȘI VEI FI, VOIEȘTE ȘI VEI PUTEA*⁹⁵. Aceste cuvinte sînt dăltuite și pe monumentul din centrul capitalei închinat lui C.A. Rosetti.

Dintre societățile cu caracter științific menționăm Societatea medicilor și naturaliştilor din Iași, una din cele mai vechi din această parte a Europei (a fost înființată în 1832). Deviza acesteia, însumată emblemei sigilare prin care se individualiza, cuprinde cuvintele *SEMPER ALTIUS*⁹⁶.

A dobîndit valoare simbolică și alcătuirea de cuvinte constituind deviza „Societății literare a junimii române studioase la Academia de drepturi și arhigimnaziul din Oradea” (1851–1875), *UNIȚI-VĂ ÎN CUGETU, UNI-*

⁹¹ Vasile Curticăpeanu, *Mișcarea Culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968, p. 26.

⁹² *Aradul – permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 291–303.

⁹³ Arh. St. Iași, colecția Sigilii, nr. 1369.

⁹⁴ Este vorba de stema Moldovei, capul de bour cu stea între coarne.

⁹⁵ Vasile Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 141–147.

⁹⁶ A fost gravată în cîmpul sigiliului prin care această societate se individualiza (Arh. St. Iași, colecția Sigilii, nr. 6358).

*ȚI-VĂ-N SIMȚIRI*⁹⁷. Acest apel de suflet, bazat pe tradițiile evoluției istorice, a fost scris și pe medalia difuzată în 1871, cu prilejul manifestărilor de la Putna, de studenții români aflați la studii la Viena. Cum este știut, pe aversul piesei s-a înfățișat actul de naștere al poporului român, Columna lui Traian, însoțită de cuvintele *UNIȚI SÎNTEMU ÎN CUGETU, UNIȚI ÎN DUMNEZEU*⁹⁸.

Unitățile militare au folosit de asemenea, deize expresive, prin intermediul lor ostașii țării dînd glas hotărîrii lor de a sluji cu credință și abnegație țara. Menită a sublinia legătura indisolubilă între dovotamentul față de țară și înaltul simțămînt al datoriei, deviza *ONOARE PATRIEI* a fost frecvent utilizată în a doua jumătate a veacului trecut. Preluată din patrimoniu spiritual francez (era specifică celui mai cunoscut ordin francez „*Légion d'honneur*” (Lungimea de onoare) această deviză a fost uneori utilizată în forma originală *HONORE ET PATRIAE*⁹⁹; alte ori tradusă *ONOARE ȘI PATRIE*¹⁰⁰.

Au dobîndit valoare de simbol pentru neamul românesc cuvintele *PE AICI NU SE TRECE* — cuvinte rostite, ca legămînt sacru, de cei care au apărut, în vara anului 1917, onoarea, independența și integritatea țării. Imprimîndu-se în conștiința ostașilor, această deviză, expresie a hotărîrii lor neclintite de a face totul pentru salvarea țării, a fost gravată pe plăci metalice ce-au fost apoi prinse de steagurile tricolore cu care au fost dotate unitățile militare ce s-au distins pe cîmpul de luptă¹⁰¹. Sensul acestor cuvinte a fost relevat chiar de generalul Eremia Grigorescu: „Stejarilor de la porțile Moldovei care au pus stavilă puhoiului vrăjmaș, făcînd stîncă în jurul meu, au scris cu sînge pe crestele de la Slănic, Oituz și Cașin „Pe aici nu se trece”. La Mărășești, s-a răspuns lui Mackensen: „Nici pe aici nu se trece”.

Uniunea foștilor voluntari români din Ardeal, constituită la București în 1924 s-a individualizat prin deviza *GATA ORICÎND*, ca și prin cuvintele: *MURIM MAI BINE-N LUPTĂ CU GLORIA DEPLINĂ, DECÎT SĂ FIM SCLAVI IARĂȘI ÎN VECHIUL NOST<RU> PĂMÂNT*¹⁰².

Divizia Tudor Vladimirescu constituită în 1944, a participat la luptele pentru înfrîngerea hitlerismului sub deviza *PENTRU ROMÂNIA LIBERĂ ȘI INDEPENDENTĂ*¹⁰³.

Liceul Andrei Șaguna din Brașov, instituție de învățămînt care a pregătît generații de tineri însușindu-le idealul românesc, și-a scris pe edificiul propriu deviza *LITTERIS ET VIRTUTE* („LITERELE ȘI VIRTUTEA”).

⁹⁷ Vezi *Almanahul Societății literare a jumimii la Academia de drepturi și arhigimnaziul din Oradea Mare, 1867*; Vasile Bolea, *Lepturașii din Oradea (1851–1875)*, în „*Transilvania*”, LXIV (1943), nr. 11–12.

⁹⁸ Maria Dogaru, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric*, p. 218–219 (Vezi și Maria Dogaru, Ioan Dogaru, *Eminescu în documente de metal*, București, 1991, p. 30–31).

⁹⁹ P.V. Năsturel, *Steagul, stema română, însemne domnești, trofee. Cercetare critică pe temeiul istoriei*, București, 1903, p. 80.

¹⁰⁰ Se întîlnește în această formă pe unele insigne de epocă.

¹⁰¹ Maria Dogaru, *Tricolorul o istorie glorioasă*, p. 145.

¹⁰² *Aspirația poporului român spre unitate și independență reflectată în simbol heraldic*. București, 1981, p. 161–163.

¹⁰³ Această deviză este plasată pe steagul unității. M. Dogaru, (*Aspirația poporului român* ... p. 188–189).

S-a individualizat printr-o deviză menită a fi un îndemn spre fapte laudabile și „Liga drepturilor și datorii femeii”: *PRIN VOINȚĂ ȘI CREDINȚĂ AJUNGEȚI LA BIRUINȚĂ*¹⁰⁴.

Societățile economice și-au instituit devize cu prilejul organizării manifestărilor menite a stimula într-o anumită ramură de activitate, preocupările îndreptate spre progres. Asociația Gospodăriilor rurale din Moldova are în cîmp un personaj feminin culegînd fructe dintr-un pom plin cu roade, imagine însoțită de cuvintele *CREDINȚĂ-VREDNICIE-MUNCĂ*¹⁰⁵. Desigur, aceste calități necesare omului dornic să progreseze continuu aspirațiile acestei societăți, deviza sintetizînd în puține cuvinte programul lor de activitate. Societatea „Progresul” pentru ajutorarea junimii studioase a avut ca deviză cuvintele *PRIN ȘTIINȚĂ LA LUMINĂ*¹⁰⁶, iar Societatea cooperativă a constructorilor și meseriașilor români a gravat, în 1901, pe unele medalii, bătute pentru a fi conferite drept „premii” la expozițiile și concursurile organizate, deviza: *TOȚI PRINTR'UNUL ȘI DUMNEZEU CU NOI. TE ÎNALȚI PRIN MUNCĂ ȘI CULTURĂ*¹⁰⁷.

În 1895, Societatea centrală a proprietarilor agricoli din România a distribuit la concursul agricol organizat, medalii pe care, alături de reprezentarea specifică, erau cuvintele *ONOARE MUNCII STĂRUITOARE*¹⁰⁸.

O deviză cu pronunțat caracter realist s-a încrustat pe medalia instituită în 1901 de Societatea cooperativă română de avicultură: *LUPTA PENTRU EXISTENȚĂ*. Desigur, ea avea în acest context un dublu sens — releva pe de o parte necesitatea acțiunii oamenilor pentru a-și asigura traiul, amintea pe de altă — lupta dură pentru viață în lumea animală¹⁰⁹.

Acestei categorii i se pot alătura și devizele specifice unor instituții eclesiastice. Avîndu-și izvorul în textele biblice, deviza utilizată în veacul al XVI-lea de Mănăstirea Putna este deosebit de expresivă: *ÎNȚELEPCIUNEA AU ZIDIT SIE CASA*¹¹⁰.

În secolul al XIX-lea, ca și în secolul nostru multe instituții cu astfel de profil au folosit devize edificatoare. Mitropolia Moldovei și Sucevei s-a individualizat prin cuvintele: *CU NOI DUMNEZEU*¹¹¹, iar Patriarhia autocefală a României a însumat în stema sa deviza: *PAȘTE ȘI OILE MELE*¹¹². Heraldistul Ștefan D. Greceanu propunea în 1890 ca însemnul specific a Arhiepiscopiei Bucureștilor și Mitropoliei Ungro-Valahiei să fie completat cu deviza: *ÎNTR-U LUMINA TA VOM VEDEA LUMINA*¹¹³.

Devize familiale

Sînt interesante și devizele specifice diferitelor familii. Menite a individualiza un neam ori a evidenția meritele unor membri ai diferitelor familii, aceste texte fac aluzie la un spectru larg de probleme, ele scot în evidență

¹⁰⁴ Arh. St. Buc., colecția Sigilii (matrice sigilare), nr. 13144.

¹⁰⁵ Impresiune sigilară în colecția particulară.

¹⁰⁶ Petre Dan, *Asociații, cluburi, liși, societăți. Dicționar cronologic*, București, 1983.

¹⁰⁷ Confectionată din argint, această medalie are diametrul de 40 mm.

¹⁰⁸ Autor Fessler, diametrul de 59 mm.

¹⁰⁹ Medalia avînd diametrul de 40 mm., gravată de Carniol Fiul, a fost emisă cu prilejul primei expoziții de păsări din București.

¹¹⁰ *Documente și însemnări domnești din secolul al XVI-lea*, București, 1979, p. 108.

¹¹¹ Impresiune sigilară în colecție particulară.

¹¹² Reprodusă în frontispiciul revistei „Biserica Ortodoxă Română”.

¹¹³ Ștefan D. Greceanu, *op. cit.*, p. 136—137.

rolul important pe care l-au avut unele persoane în derularea istoriei, tradiția îndelungată în domeniul confruntării militare a unor înaintași și dorința unor posesori de steme de a transmite generațiilor ce vin îndemnul spre împlinirea unor fapte laudabile.

Oprindu-ne asupra devizelor încadrate acestei categorii să reflectăm mai profund la cele spuse în 1975 de Marcel Sturdza Săucești în legătură cu semnificația devizelor în heraldica europeană: „toate sentimentele generoase ale inimii, toate înaltele aspirații, toate pasiunile nobile și toată înfumurarea neroadă a trufiei și manifestările tiraniei se oglindesc în devizele heraldice”¹¹⁴.

Analizînd textele alese în Țările Române de o familie sau alta pentru a se individualiza în ochii contemporanilor și ai urmașilor, constatăm că acestea evocă cele mai nobile valori morale, relevă ceea ce este mai de preț în spiritualitatea umană. Astfel, cele mai multe devize familiale fac aluzie la trăsăturile înalte ale omului devotat țării sale, evidențiază trăsăturile de caracter dorite de toți: onoarea, curajul, corectitudinea.

Menționăm în acest sens devizele familiilor Caradja: *CEEĂ CE ESTE BUN NE ESTE PRIETEN*¹¹⁵, Filipescu *POTIUS MORI QVOD FOEDARI: (MAI BINE MOARTEA DECÎT DEZONOAREA)*¹¹⁶; Năsturel-Herescu: *HONOR ET PATRIA*¹¹⁷, Gore: *HONOR PATRIA FIDES*¹¹⁸; Vărescu: *HONOR ET PROBITAS*¹¹⁹; Florescu: *HONOR AVANT TOUT*¹²⁰; Hasdeu: *PRO FIDE PATRIA*¹²¹.

Lui George Hurmuzachi i s-a conferit în 1881 o stemă în care, alături de o reprezentare cu vădită tentă tricoloră, s-a inclus deviza *FRANGI NON FLECTI*¹²² („Mă frîng, dar nu mă plec”). Transpunînd istoria popoului din care acest neam se trăgea, deviza menționată mai sus exprima sentimentele de mîndrie și demnitate pe care românii și le-au păstrat în ciuda tuturor încercărilor de deznaționalizare și a vicisitudinilor vremurilor.

Alte devize familiale se constituie într-un imbold și vibrant îndemn spre stăruință și aspirații înalte. Se includ în această tematică devizele familiilor Ghica: *LABOR OMNIA VINCIT IMPROBUS* („Munca necurmată învinge totul”), text preluat din Virgiliu¹²³, Greceanu: *BINELE FĂRĂ LUP-TĂ NU VINE*¹²⁴; Șuțu: *PRIVEȘTE ÎN SUS*¹²⁵; Văcărescu *VIRTUTE*¹²⁶.

¹¹⁴ Marcel Sturdza Săucești, *op. cit.* p. 120.

¹¹⁵ Este redată în limba greacă. Vezi Eugène Rizo-Rangabe; *Livre d'or de la noblesses phanariote*, Atena, 1904, p. 73.

¹¹⁶ Marcel Sturdza Săucești, *op. cit.*, p. 124.

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ Biblioteca Academiei Române, fond Paul Gore, dosar I, manuscris 8.

¹¹⁹ Marcel Sturdza Săucești, *op. cit.*, p. 124.

¹²⁰ Impresiune sigilară în colecție particulară.

¹²¹ Arh. St. Buc., colecția Sigilii (matrice sigilară), nr. 6336.

¹²² *Ibidem*, fond familial Hurmuzachi, dosar 323. Familia Hurmuzachi a mai folosit și deviza *ONOARE ȘI PROBITATE*.

¹²³ Este inclusă în *ex librisul* individualizîndu-i pe urmașii lui Ion Ghica, principe de Samos. O reproducere a acestui *ex libris* se conservă la Biblioteca Academiei Române, Cabinetul Stampe, Heraldică, c. IV. 2.

¹²⁴ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, p. 402–403.

¹²⁵ Stema în care se însumează este reprodusă pe o acuarelă anonimă de la mijlocul veacului trecut (Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică*, p. 374–375).

¹²⁶ Marcel Sturdza Săucești, *op. cit.*, p. 124.

Se alătură acestora cuvintele de esență ce însoțesc compozițiile heraldice desemnând familiile Lecca: *POTESTAS BELLUMQUE* („Putere și luptă”)¹²⁷; familia Vîrnăv: *MORES FERRO NOSTRA MORS* („Moartea prin fier (sabie) este moartea noastră”)¹²⁸. Consemnăm și devizele familiilor Linche, originară din Franța: *PAR MON SANG PAR MA FOY*¹²⁹; Calimachi: *TINERE ET MUTARE SPERANO*¹³⁰.

În blazoanele altor familii întâlnim devize ce exprimă credință constituind în ansamblu o chemare adresată divinității de a le ajuta să-și îndeplinească idealurile. Consemnăm dintre acestea cuvintele *EXPERANCE EN DIEU* — însumate stemei familiei Crețulescu¹³¹; *CU DUMNEZEU ÎNAINTE* — deviza familiei Grădișteanu¹³²; *LUPTA PENTRU CREDINȚĂ ȘI PENTRU ÎNĂLTĂRE* — aparținând familiei Ipsilanti¹³³; *SEMPER IMOTA FIDES* („Credință veșnic neclintită”) — desemnând familia Calmuțchi¹³⁴; *PATRIA ȘI RELIGIA* — deviza familiei Olănescu¹³⁵, cum această familie este originară din Transilvania, este posibil ca deviza aceasta să releve concis rolul pe care l-a avut religia ortodoxă în apărarea naționalității populației românești din principatul de peste Carpați.

Tot în această categorie se cuprinde și deviza folosită de baronul Samuil Bruchenthal: *FIDEM GENUSQUE SERVABO* („Credința, poporul și voi slugi”), expresia adevăratei sale profesiuni de credință.

Au utilizat devize cu o mare putere de expresivitate și unii oameni situați în ierarhia socială pe trepte mai de jos. Astfel, un lucrător din condei, Dumitru Dragoș¹³⁶, a utilizat în 1851 un tipar sigilar în care s-au gravat figuri heraldice specifice scriitorului de cancelarie și textul cu adincă semnificație filozofică: „Altor slujind mă topec”. Tot în deceniul șase al secolului trecut Antonie Dumbravă, egumenul Mănăstirii Bogdana a utilizat¹³⁷ ca emblemă pentru „propriu... sigil” un copac cu roade însoțit de armele străvechi (arc, sulită și sabă curbă), evocând sintetic istoria neamului românesc ce și-a apărât de-a lungul veacurilor vatra străbună, idee pe care a evidențiat-o și prin deviza (constituind de fapt „arme vorbitoare”) *ARBORILE DIN DUMBRAVA Î NECLĂTIT DE VIJELII*¹³⁸

Inserăm aici și cuvintele pe care și le-a scris cărturarul Gheorghe Asachi la intrare casei sale din Iași: *MUNCA ȘI AL MEU REPAOS*¹³⁹.

¹²⁷ Octavian George Lecca, *Familii boierești române. Istorie și genealogie (după izvoare autentice)*, București, 1899, p. 316.

¹²⁸ Impresiune sigilară în colecție particulară.

¹²⁹ Octavian George Lecca, *op. cit.*, p. 547.

¹³⁰ Dan Cernozodeanu, *Știință și arta heraldică*, p. 362–363.

¹³¹ Aceasta este gravată pe un inel provenind de la vel logofătul Alexandru Crețulescu (1779). Vezi Eugene Rizo Rangabe *op. cit.*, p. 41.

¹³² Arh. St. Buc., colecția Impresiuni sigilare.

¹³³ Este redată în limba greacă (Vezi Eugene Rizo-Rangabe, *op. cit.*, p. 249).

¹³⁴ Impresiune sigilară păstrată în colecție particulară.

¹³⁵ Marcel Sturdza Săucești, *op. cit.*, p. 124.

¹³⁶ Emil Virtosu, *Palcografia româno-chirilică*, București, 1968 p. 331.

¹³⁷ Acest sigiliu validează protestul semnat de Antonie Dumbravă și alți doi arhimandriți în legătură cu falsificarea alegerilor pentru divanul Ad-hoc de către Nicolae Vogoride.

¹³⁸ Arh. St. Iași, colecția Documente, nr. 420/172.

¹³⁹ Gheorghe Ungureanu, *Figuri de arhiviști români. Gheorghe Asachi (1788–1869)*, București, 1969, p. 27.

În colecția de matrice sigilare a Direcției Generale a Arhivelor Statului se conservă mai multe piese care au gravat în cîmp, alături de o compoziție heraldică sau de un nume (redat prescurtat sau desfășurat), un text expresiv. Deși nu au fost identificați posesorii, aceste matrice utilizate în general în veacul trecut, îmbogățesc patrimoniul heraldic, diversifică tematic devizele, ele dovedesc o mai mare preocupare pentru a se transmite urmașilor mesaje pline de înțeles. Printre acestea menționăm devizele *OCIUM CUM DIGNITATE*¹⁴⁰ („Nimic fără demnitate”); *DEOSEBIT VOI FI PINĂ MĂ VOI DUCE*¹⁴¹; *TOATE SE PREFAC PRIN MINE*¹⁴²; *QUAE NOCEN DO-CEN*¹⁴³ („Din cele rele poți trage învățăminte”), fiecare dintre acestea putînd fi o lecție de morală cu adînc înțeles¹⁴⁴.

Devizele cu caracter general

În afară de cuvintele cu semnificație atribuite unui anume posesor, în heraldica românească s-au folosit și unele devize cu caracter general. Unele dintre acestea, rezultat al distilării gîndurilor generației de la mijlocul veacului trecut, slujesc o idee majoră, exprimă cultul pentru strămoși, cea mai înaltă și mai rezistentă formă de oglindire a vieții spirituale. Se încadrează acestei categorii deviza „Pace, libertate”, scrisă pe una din flamurile sub care au venit, în mai 1848, țărani maramureșeni la Adunarea de la Blaj¹⁴⁵.

Un loc aparte în această categorie îl au devizele exprimînd lupta pentru unire, deziderat național cu larg ecou în rîndurile tuturor categoriilor sociale. Sînt edificatoare prin conținutul lor devizele *ROMÂNI, PRIN UNIRE VEȚI AJUNGE LA FERICIRE*¹⁴⁶, *ÎN UNIRE ÎNFLORIRE*¹⁴⁷, formulate imediat după dubla alegere a principelui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Moldovei și Țării Românești. Este demnă de reținut și deviza *IN FIDE SALUS* („Mîntuirea ne este în credință”) încrustată pe însemnul decorației „Steaua României”, instituită în mai 1877¹⁴⁸.

Devize cu o profundă semnificație s-au instituit și în timpul mișcării memorandiste. Astfel, sala unde s-a desfășurat, în 23–24 iulie 1893, congresul extraordinar la Partidului Național Român¹⁴⁹, în cadrul căruia problematica memoriului înaintat în mai 1892 Curții de la Viena și opiniei publice democratice din Europa a fost declarată drept deziderat al întregii națiuni, a fost pavoazăată cu flamuri pe care s-au scris texte edificatoare. În mod prac-

¹⁴⁰ Arh. St. Buc., colecția Sigilii (matrice sigilare), nr. 6346.

¹⁴¹ Ibidem, nr. 6017.

¹⁴² Ibidem, nr. 13744 - (Se află gravată pe una din laturile tiparului sigilar cu trei fațete).

¹⁴³ Ibidem, nr. 13536.

¹⁴⁴ Desigur, au utilizat devize și alte familii (Rosetti, Cerchez, Hagi Moscu ș.a.), însă spațiul rezervat unui studiu cum este cel de față ca și dificultățile de documentare ne-au obligat să dăm doar cîteva exemple.

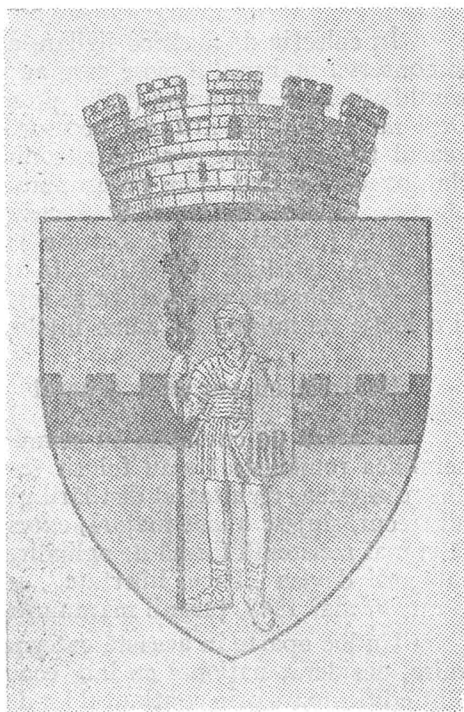
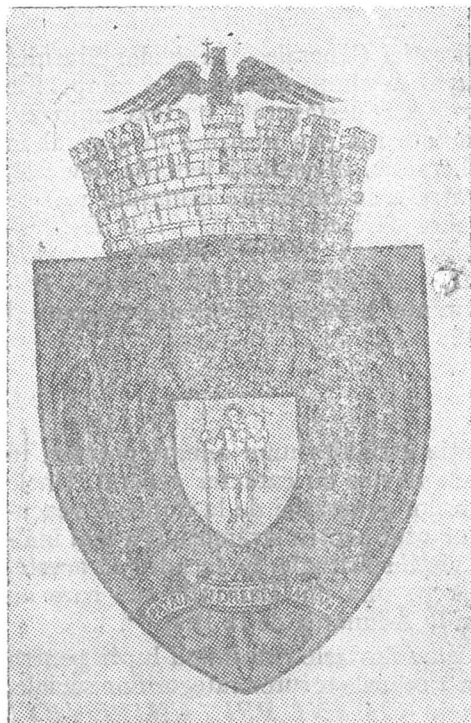
¹⁴⁵ Viorel Grama, *Contribuția țărănimii din Cîmpia Transilvaniei la revoluția de la 1848*, în „Revista Arhivelor”, LVI (1979), Supliment, p. 60.

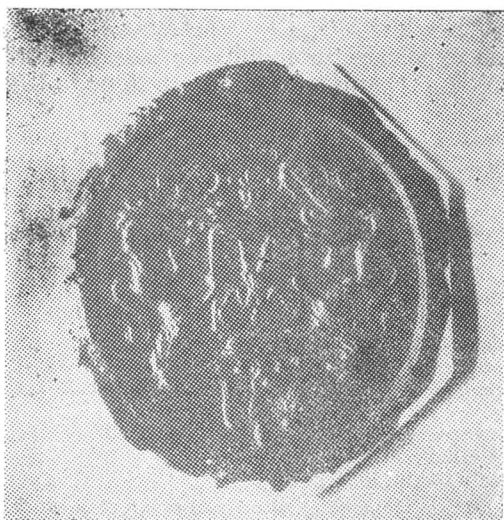
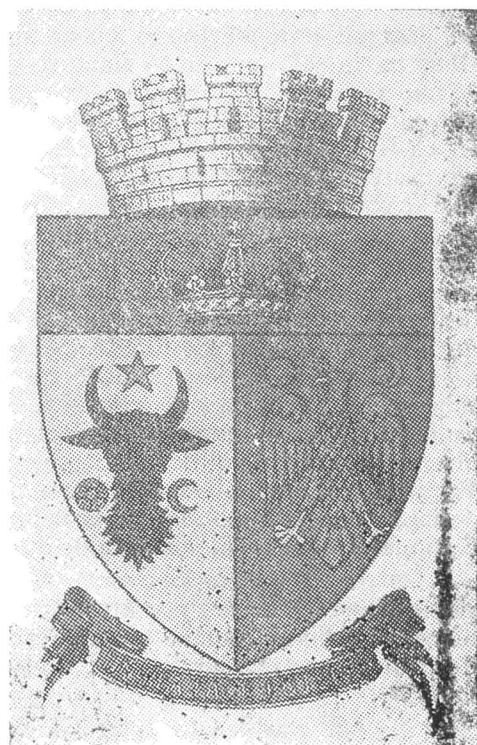
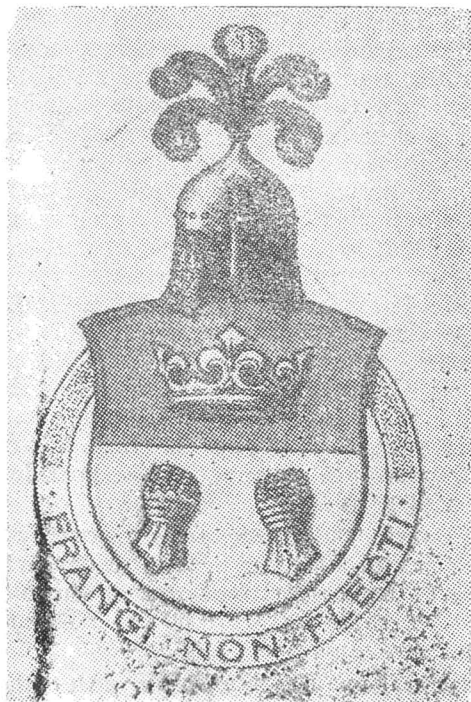
¹⁴⁶ C. Moisil, *Cîteva reminiscențe din timpul propagandei pentru Unirea Principatelor în: „Arhiva Românească”, V, 1941, p. 123–132.*

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Instituită prin decretul nr. 1108 publicat în „Monitorul oficial” din 10 mai 1877. Vezi în P.V. Năsturel, *Medaliile și decorațiunile române, Descrierea și portul lor de către civili, militari, clerici, magistrați și doamne*, București, 1901, p. 11–12.

¹⁴⁹ V. Vesa, *Conferința extraordinară a Partidului Național Român din Transilvania (23–24 iulie 1893)*, în „Acta Musei Napocensis”, Cluj, V, 1968, p. 604.

tic, întrucît autoritățile nu au admis utilizarea tricolorului galben, roșu și albastru, în sală au adus 4 flamuri — trei corespunzînd drapelului revendicat de națiunea română, una albă (expresia dorinței de pace), fiecare dintre acestea purtînd cîte o deviză. Pe flamura albă s-au scris cuvintele *UNIȚI-VĂ ÎN CUGET, UNIȚI-VĂ ÎN SIMȚIRI*¹⁵⁰, pe fișa de pînză roșie sa-u înserat cuvintele *TOTUL PENTRU NAȚIUNE*, pe cea galbenă *TRĂIASCĂ POPORUL ROMÂN*, iar pe cea albastră un text menit a sublinia legămîntul tinerimii române de a duce mai departe lupta pentru libertate începută de înaintași: *PE VOI VĂ URMĂM*¹⁵¹. Conform raportului prim pretorului plășii Sebiș, comitatul Arad, în aprilie 1894, în comuna Buteni din unitatea teritorial administrativă menționată, a fost arborat un steag tricolor românesc, purtînd deviza *SĂ TRĂIASCĂ LUCACIU ȘI NAȚIA ROMÂNĂ*¹⁵².

Au existat unele situații în care politica complexă a unor guverne s-a concretizat într-o deviză expresivă. Astfel, deviza *PRIN NOI ÎNȘINE*, utilizată inițial în compunerea declarației „Coroana României”, a constituit ulterior programul politic și economic, promovat în special după 1922, de către Partidul Național Liberal¹⁵³, în timp ce politica *PORȚILOR DESCHISE* definea concepția politică și economică transpusă în practică de Partidul Național Țărănesc (în perioada de după anul 1930)¹⁵⁴.

O deviză generală cu un puternic conținut patriotic a fost înscrisă pe piesa monetară de argint bătută în vara anului 1941, cu prilejul declanșării ofensivei armatei române pentru readucerea teritoriilor românești de dincolo de Prut în hotarele lor firești: „*Moldova lui Ștefan cel Mare în veci a României*”¹⁵⁵.

Se pot clasifica în categoria devizelor generale, și rostirile de esență menite a fi un imbold spre muncă stăruitoare. Unele expresii de acest fel au fost formulate cu prilejul unor concursuri regionale ori naționale. Bătute de regulă pe una din fețele medaliilor destinate a fi conferite premianților la astfel de manifestări, devizele de acest fel au următorul conținut: *ONOARE ȘI ÎNCURAJARE AGRICULTUREI ȘI INDUSTRIEI* (deviză alcătuită cu prilejul expoziției de agricultură și apicultură de la București¹⁵⁶ și Fălțiceni¹⁵⁷); *PRIN MUNCĂ LA LUMINĂ* (gravată pe medalia menită a aminti expoziția de la „Tîrgul Moșilor”) ¹⁵⁸, *CU STĂRUINȚĂ SPRE PROPĂȘIRE* (instituită cu ocazia expoziției zootehnice a Ardealului¹⁵⁹) *LABOR IMPROBUS OMNIA VINCET* („Munca stăruitoare învinge toate”) ¹⁶⁰.

¹⁵⁰ Aurelia Bunea, *Steagul României simbol de unire a Transilvaniei cu România în perioada dualismului*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj, XIV, 1971, p. 292—311.

¹⁵¹ *Ibidem*.

¹⁵² Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Acte administrative, inventar 35, dosar 6823/1894, fila 1.

¹⁵³ Ioan Scurtu, *Viața politică din România, 1919—1948*, București, 1982, p. 86.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 86—87.

¹⁵⁵ Este piesa de 5000 lei argint, 25 gr., diametrul 37 mm. Pe avers efigia regelui Mihai, pe revers Ștefan cel Mare. Realizator Ioana Basarab. Pe muchia piesei s-a scris o altă deviză: *PRIN STATORNICIE LA IZBÂNDĂ*.

¹⁵⁶ Dovadă a preocupărilor pentru dezvoltarea economiei, aceste expoziții au fost inițiate încă din 1864.

¹⁵⁷ S-a inițiat o expoziție de acest fel și la Iași (1865).

¹⁵⁸ Realizator Carmol Fiul, 1924.

¹⁵⁹ Expoziție realizată în 1924 la Cluj.

¹⁶⁰ Gravată în 1924 de Huguemin, cu prilejul organizării expoziției de la Tîrgul Moșilor.

Are un conținut nou, adecvat epocii pe care o străbăteam, deviza *PROTEJAȚI MEDIUL ÎNCONJURĂTOR*. Lansată în cadrul expozițiilor filatelice din anii 1988 și 1989, având drept tematică Natura ¹⁶¹ această deviză constituie un strigăt de alarmă, o chemare de cuget și inimă adresată tuturor oamenilor în vederea păstrării echilibrului natural. Apărut în contextul îngrijorării generale față de accentuarea poluării naturii, textul amintit relevă un obiectiv major al societății moderne.

După această scurtă trecere în revistă a diferitelor categorii de devize se impun câteva concluzii. Formă a spiritualității acestui harnic și talentat popor, devizele, deși au apărut din evul mediu de mijloc, s-au impus prin frecvența utilizării și puterea de emotivitate în secolul trecut, menținându-se la mare vogă și în primele două decenii ale veacului nostru. Deși difuzarea lor în categoriile sociale specifice societății românești din perioada respectivă s-a produs lent, devizele întâlnite în patrimoniul românesc ilustrează odată în plus alinierea civilizației românești la curente spirituale europene.

Prin varietatea domeniilor la care se referă, devizele constituie prețioase izvoare ce permit aprofundarea cunoașterii mentalităților sociale, ele ilustrează totodată largă circulație a ideilor. Aflăte la confluența mai multor domenii ale cunoașterii (literatură, istorie, heraldică, sigilografie etc.), devizele aduc sub ochii noștri gândurile de toate zilele ca și marile idealuri ale înaintașilor.

Străfulgerări ale minții ori șlefuiuri de gânduri încrâncenate, aceste modelări de cuvinte ne fac să receptăm cu emotivitate mesajul celor de mai înainte. Prin intermediul acestor trăiri literare noi, cei de astăzi, putem astfel fi contemporani, ai celor care, odinioară, prin luptă, jertfă și speranță, au făurit România Mare.

¹⁶¹ Expozițiile au fost organizate la Timișoara. Cele două medalii înfățișează una o frunză (simbolizând natura), alta două bufnițe evocând înțelepciunea.